

A MAGYAR KÖNYVSTATISZTIKA

Könyvtermelési statisztikánk módszerének fejlődése

*A szocializmus építéséhez képzett szakemberekre, öntudatos, művelt dolgozókra van szükség. Ezek megteremtésében döntő jelentősége van a könyveknek.

A könyvkiadást irányító szervek nem végezhetnének jó munkát, ha területükről nem állanának rendelkezésükre idejében megbízható adatok. A Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban éppen ezért különös alaposággal gyűjtik be és sokoldalúan csoportosítják a kultúrforradalom fejlődésének vizsgálatára szempontjából fontos könyvtermelési adatokat.

A szovjet könyvstatisztiika és bibliográfiai szolgálat nem sokkal a dolgozók államának megszületése után keletkezett. Lenin elvtárs 1920. augusztus 14-én írta alá a Népbiztosok Tanácsának erre vonatkozó rendeletét, amelynek alapján létrehozták az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság Állami Központi Könyvkamráját, valamint a köztársaságok könyvkamaráit. Az előbbi szervezetet 1936-ban a Szovjetunió Központi Könyvkamarájává szervezték át.

A könyvkamarák a megjelent sajtótermékekből bizonyos számú kötelespéldányt kapnak, ezek képezik a könyvtermelési statisztika alapját.

A Szovjetunió kitűnően szervezett könyvstatistikájával szemben a tőkés országokban nem nagy gondot fordítanak a statisztikának erre az ágára. Nem biztosítják a megbízható adatgyűjtéshez elengedhetetlenül szükséges feltételeket, a kötelespéldány-szolgáltatást, a megfelelő apparátust, a kiadók és a nyomdák által szolgáltatott adatok ellenőrzésének lehetőségét, stb. Így, ha hivatalos szervek közlik is az adatokat, többnyire valamely nagy könyvtár, könyvkereskedői, kiadói képviselő bibliográfiájának anyagát dolgozzák fel.

A tőkés országok könyvtermelési statisztikájáról elmondottak jellemzőek voltak a magyar adatgyűjtésre is. Nem csoda, ha a Magyar Statisztikai Szemle cikkírója 1942-ben így panaszkodott: „A szellemi termékek teljességének statisztikai megfigyelésére egyelőre még csak jámbor óhajként gondolni szabad.“

Milyen módszerrel készült a régi magyar könyvstatisztiika?

Az adatgyűjtés során a többi tőkés országok példáját követve, nem közvetlenül vették számba a könyveket, hanem a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete „Corvina“ című folyóiratának adatait dolgozták fel 1878-ig visszamenőleg. A folyóirat „Magyar Könyvészet“ rovatában rendszeresen közölte a megjelent művek főbb adatait.

Az adatgyűjtési módszereknek számos hibája volt. Az Egyesületnek nem volt hatalma arra, hogy a nyomdákat az előállított könyvek beküldésére kényszerítse. Emellett helyszűke miatt gyakran kihagytak a lapból olyan műveket, amelyek feltehetően nem érdekelték a könyvkereskedőket. A Statisztikai Hivatalnak a Corvina alapján végzett adatgyűjtése tehát megközelítően sem volt pontos.

1941-ben megszűnt a Magyar Könyvészet, így a Statisztikai Hivatal kénytelen volt az adatokat a köteles példányok alapján összeállítani. Ettől kezdve a művek száma mellett a példányszám adatokat is közölték, ezek azonban igen pontatlanok voltak.

A tőkés könyvkiadóknak érdekük volt, hogy az általuk kiadott művek példányszámát minél magasabbnak tüntessék fel. Gyakran előfordult, hogy a könyvekre vonatkozólag a valóságtól eltérő adatokat tüntettek fel. A Magyar Statisztikai Szemle 1944. évi 4—5. számában ezt olvashatjuk: „Egyelőre jámbor óhaj azt várni, hogy a nyomdák kivétel nélkül közlik készítményeik példányszámát. Ahol adatot nem kaptunk, ott körültekintő becsléssel igyekeztünk azt megállapítani. Merészség volna azt is feltételezni, hogy a kimutatásba beírt adatok a valóságnak minden esetben megfelelnek... Több ízben voltunk kénytelenek nyilvánvaló hibát helyesbíteni.”

A munkásosztály hatalomrajutása után kibontakozott kultúrforradalom nagyobb igényeket támasztott a könyvtermelési statisztika felé is. Az első eredmény az 1949-es könyvkiadás adatait ismertető tájékoztató volt. Ez elég sokoldalúan tükrözte e területet, nagy hátránya volt azonban, hogy csak az év végén, erősen megkésve mutatta ki az eredményeket és a hiányosságokat, így csupán az utólagos felmérés szempontjából volt jelentősége.

1950 óta a könyvtermelési adatok feldolgozását is gépi úton végzi a Központi Statisztikai Hivatal Kultúrstatistikai Osztálya. Ez nemcsak többféle csoportosítást tesz lehetővé, de jelentősen meg is gyorsítja a munkát.

A mai könyvtermelési statisztika a köteles példányok adatainak számbavételén alapul. A nyomdák mellett a kiadók is küldenek be jelentést az elkészült művekről. A nyomdai és kiadói kimutatás összehasonlítása lehetővé teszi az elírásból eredő hibák feltárását.

A Központi Statisztikai Hivatal dolgozói az adatok helyességét a nyomdák nyilvántartásából ellenőrzik. A felszabadulás előtt a Statisztikai Hivatal nem élt az ellenőrzés jogával, a Széchenyi Könyvtár pedig csak azt vizsgálta, hogy a nyomda minden előállított sajtótermékből küldött-e köteles példányt. Az ellenőrzések során kezdetben számos hibát sikerült felfedezni. Az adatszolgáltatóknál folytatott felvilágosító munka eredményeképpen ma már ritkák az elírások.

A magyar könyvstatisztika 1952. január 1-től minden négy oldalnál terjedesebb sajtóterméket számbavesz. A 64 oldalnál nagyobb terjedelmű műveket könyvként mutatja ki, az ennél kisebb oldalszámúakat a füzetek közé sorolja. A politikai irodalomnál 96 oldal képezi a határt.

A feldolgozás során nyert adatokat a művek száma és a példányszám figyelembevételével sokoldalúan csoportosítják. Jellem szerint könyvet, füzetet (brosúrát), különlenyomatot, zeneművet, képet, térképet és a vegyes kiadványokat mutatják ki. Lényeges a műfaj szerinti csoportosítás. Ez a következőképpen alakul: tudományos, ismeretterjesztő irodalom, szakmai művek, szépirodalom, ifjúsági irodalom és tankönyvek. Jelentős az eredeti nyelv szerinti és a kiadók jellege szerinti csoportosítás is. Az utóbbinak különösen a tervteljesítés mérése szempontjából van fontossága. A könyv-

termelési statisztika további fontos feladata lesz a felhasznált papírmennyiség és a könyvek előállításának költségének kimutatása.

A kultúrforradalom fejlődésének vizsgálata szempontjából igen lényeges a könyveladások figyelemmelkísérése is. A könyvterjesztési statisztika 1951-ben még csak az Állami Könyvterjesztő Vállalat forgalmát mutatta ki, 1952-ben azonban már csaknem teljes egészében beszámol arról, hogy a könyvek forgalombahozásával foglalkozó szervek és vállalatok hány és milyen műfajú könyvet juttattak el az olvasókhhoz. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat forgalmát különösen részletesen figyeli a könyvterjesztési statisztika. Nemcsak az egyes megyékben eladott könyvek számát mutatja ki falu-város bontásban, hanem külön dolgozza fel a közületek részére történt könyveladásokat is. Ezekből az adatokból fontos következtetéseket lehet levonni a köz-könyvtárak gyarodásának műfaji megoszlására vonatkozóan. A közeljövőben arról is képet fog adni a könyvterjesztési statisztika, hogy egyes fontosabb művek milyen példányszámban és hol fogytak el.

A magyar könyvtermelés fejlődése a statisztika tükrében

Az eddigiek során ismertettük a magyar könyvtermelési statisztika fejlődését. Megállapítottuk, hogy a felszabadulás előtti adatgyűjtések pontatlanul mutatták ki a művek számát, a példányszám-adatokat pedig csupán két évben dolgozták fel. Ezért a felszabadulás előtti időszak nyilvánvalóan hibás adataival e cikk keretében nem foglalkozunk részletesen. Összehasonlításként közöljük azonban a kötelempéldányokon alapuló adatgyűjtés számait, bár a felszabadulás előtti időszakban ezek megbízhatósága is kétséges.

A nyomtatott művek száma és példányszáma*

Év	Művek száma ezerben	1945=100	Példányszám mllióban	1945=100	Egy lakosra jutó példányszám
1941.....	9,8	—	—	—	—
1942.....	13,5	—	40,1	—	2,7
1943.....	13,1	—	33,9	—	2,3
1944.....	—	—	—	—	—
1945.....	1,5	100,0	6,6	100,0	0,7
1946.....	3,2	218,5	10,5	159,6	1,1
1947.....	5,3	363,3	14,4	218,2	1,6
1948.....	5,8	397,8	22,9	348,1	2,5
1949.....	4,4	304,5	46,7	711,0	5,0
1950.....	6,4	438,9	62,7	954,2	6,7
1951.....	12,2	836,0	58,9	896,1	6,3

* Az 1945 előtti adatok közvetlenül nem hasonlíthatók össze a felszabadulás utáni időszak számait, mert az adatok a mindenkor területhez vonatkoznak.

A felszabadulás előtt sok mű jelent meg, az átlagos példányszám azonban alacsony volt. Ez az állapot jellemző a szervezetlen tőkés könyvkiadásra, de egyben azt is bizonyítja, hogy a könyvek kevés kézbe jutottak el.

A művek száma a felszabadulás óta általában emelkedett. Visszaesés csak 1949-ben volt. Az állam ekkor vette kézbe a könyvkiadást és az általa

ulás kisebb átmeneti visszaesést okozott. A példányszám azonban 1951-ig gyors ütemben növekedett. Ekkor csekély visszaesés mutatkozott, annak ellenére, hogy a művek száma csaknem kétszeresére nőtt. Ez a kiadványterv szerűbbé tételével magyarázható. A műveket csak annyi példányban nyomják ki, amennyinek az eladása biztosítható. Ilyen módon elkerülők a papírkészletek felesleges lekötését. A példányszámcsökkenés azonban csak átmeneti volt. Az 1952. év második negyedéről kiadott tervjelentés már arról számol be, hogy „a kinyomott művek száma 31%-kal, példányszáma 14%-kal volt több, mint 1951 második negyedében.”

A kiadott könyvek műfaj szerinti megoszlását az alábbi táblázat szemlélteti:

A kiadott művek száma és példányszáma műfaj szerinti 1951-ben

Műfaj	Művek száma	Példányszám millióban
Tudományos és ismeretterjesztő irodalom ..	2 285	21,5
Szépirodalom	411	3,5
Ifjúsági irodalom.....	129	1,4
Tankönyvek és jegyzetek.....	6 587	9,2
Brosúrák	1 615	21,2
Egyéb művek	1 170	2,1
<i>Összesen .....</i>	<i>12 197</i>	<i>58,9</i>

A felszabadulás után kiadványtervünk nemcsak mennyiségben és minőségben, de szerkezetében is alapvetően megváltozott. A különböző csoportosítások folytán a régi és a mai táblák adatai csak néhány műfajnál hasonlíthatók össze. Így is szembevetendő azonban, hogy míg régebben a példányszámnak csak csekély töredéke jutott a tudományos irodalomra, addig ma a tudományos könyvek a vezető hely. Az ebbe a műfajba sorolt könyvek közül 12,9 millió politikai tartalmú, ebből közel 1 millió a marxizmus-leninizmus klasszikusaira jut. A brosrák közül több mint 12 millió ugyancsak politikai kérdésekkel foglalkozott.

A tudományos irodalomban az említettekén kívül fontos szerepet töltenek be a mezőgazdasági munkák, amelyek a könyveknél 1,8, a brosráknál pedig 4 millió példánnyal szerepelnek. Az országunkban folyó szocialista építő munka természetesen a kiadványterv is nagy hatást gyakorol. 1942-ben mindössze 440 000 műszaki könyvet adtak ki, 1951-ben 2,3 milliót.

A szépirodalom vizsgálatánál is párhuzamot kell vonnunk a jelen és a múlt között. 1942-ben a kinyomott könyvek 45,3%-át sorolták ebbe a műfajba. Tévedés lenne azonban a mai értelemben vett szépirodalmat érteni. 1942-ről nem állnak rendelkezésre részletesebb adatok, de azt tudjuk, hogy 1941-ben a köteles példányok alapján kimutatott „szépirodalmi művekből” 54% még az akkori statisztika készítői szerint is feltétlenül ponyvaregénynek volt tekinthető. A ponyvaregényeket igen magas példányszámban adták ki. Így nyugodtan mondhatjuk, hogy a felszabadulás előtt szépirodalomnak nevezett könyvtermelésnek — a példányszámadatokat figyelembevéve — legalább háromnegyede nem tekinthető irodalomnak. Ezzel szemben ma a nép munkáját és harcát segítő színvonalas szépirodalom kerül a dolgozók kezébe.

A Könyvterjesztő Vállalat 1952 II. negyedévi szépirodalmi és ifjúsági könyveladásai a mű eredete szerint a következőképpen alakultak: szovjet 49,1%, magyar 36,8%, népi demokratikus országok 7,4%, nyugati 5,6% és egyéb 1,1%. Műfaj szerinti bontásban így alakult az eladás: szép-próza 58,4%, ifjúsági irodalom 35,0%, vers 4,0% és egyéb 2,6%.

Különösen szembetűnő a tankönyvkiadásban mutatkozó változás. 1942-ben a közel tizenötmillió lakosú Magyarországon 3,2 millió tankönyv és neveléstudományi munka jelent meg. Ma az ország lakossága mintegy harmadával kevesebb, az említett kategóriákba tartozó művek összesített példányszáma ennek ellenére több mint 11 millió példányt tesz ki, ha az iskolai oktatást szolgáló térképatlaszokat és a nevelésügyi brosrúrákat hozzá számítjuk a 9,2 millió tankönyvhöz és jegyzethez.

A példák nyilvánvalóan mutatják a nagyarányú minőségi változást, amelyet a kultúrforradalom könyvkiadásunkban előidézett. A múlt és a jelen adatai közti különbség legjobban akkor tűnik szembe, ha az egy lakosra jutó példányszámot hasonlítjuk össze. A felszabadulás előtti utolsó évben, amelyről adataink vannak 2,7 könyv és füzet jutott egy lakosra, 1951-ben már 6,3.

A magyar nép olvasó néppé vált. A könyvnapok egyre növekvő sikere is igazolja ezt. 1949-ben 323 000, 1950-ben 470 000, 1951-ben 755 000 könyvet vásároltak meg a könyvnapokon a dolgozók. 1952-ben nagy realista regényírónk, Móricz Zsigmond halálának tizedik évfordulója alkalmával rendezett ünnepségekkel kötötték egybe az első magyar Ünnepi Könyvhetet.

Ma az egyre szélesebben kiépülő népkönyvtár-hálózatot keresztül is a dolgozók százezrei jutnak szórakoztató és hasznos olvasmányhoz.

A könyvtárügy fejlesztése érdekében a párt és a kormány minden lehetőt megtesz. 1952. május elején a minisztertanács részletesen foglalkozott a könyvtárhálózat átszervezésének és kiterjesztésének kérdésével. Ebben a nagyarányú munkában is jelentős segítséget nyújt a kultúrstatiztika. A Központi Statisztikai Hivatal országos könyvtári adatfelvételt hajtott végre, amelynek adatai szolgáltatják a könyvtárak továbbfejlesztésének tervéhez a megfelelő alapot. Ilyen nagyarányú könyvtári adatfelvétel nem volt még Magyarországon. A polgári kultúrstatistikusok meglegedtek a legfontosabb 50–60 könyvtár adatainak ötévenkénti felmérésével. Teljeskörű könyvtári adatgyűjtést utoljára 1885-ben hajtottak végre hazánkban.

A közkönyvtárak fejlesztése és a dolgozók növekvő könyvigénye egyes könyvek példányszámában is megmutatkozik. A felszabadulás előtt jelentős eredménynek számított, ha egy-egy könyvet 3000 példányban megvásároltak. A dolgozók könyvigénye ma elsősorban az ideológiai művek vásárlásában mutatkozik meg. A felszabadulás óta a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának történetét hat ízben adták ki, összesen 664 000 példányban, nem számítva a moszkvai Idegennyelvű Kiadó magyar kiadásait. Sztálin elvtárs „A leninizmus kérdései” című műve hat kiadásban 285 000 példányban jutott el az olvasók közé. Bek „Volokalamszki országút”-jának tíz kiadása 95 000 példányban fogyott el. Gorkij „Anyá” című művét 100 000 példányban adták ki a felszabadulás óta, Solohov „Új barázdát szánt az eke” című munkáját 121 000 példányban nyomtuk ki itthon és a legutolsó magyar nyelvű romániai kiadásból 8000 példányt vásároltunk a román-magyar közös könyvkiadási egyezmény keretében.

A növekvő könyvszükséglet megfelelő egységes könyvterjesztő apparátus létrehozását tette szükségessé. 1951. május 1-én a Szikra és a Népszava könyvterjesztő vállalatok egyesültek az Állami Könyvterjesztő Vállalattal. Az átszervezés eredményes volt. A Vállalat 1951. IV. negyedévben 4,8 millió könyvet adott el, míg a három vállalat az I. negyedévben mindössze 2,4 millió könyvet juttatott el az olvasókhöz.

A magyar könyv külföldön is keresett. 1951-ben 1,2 millió könyvet vittünk ki, elsősorban Csehszlovákiába és Romániába. Az említett évben 720 000 kötet könyvet hoztunk be, amelynek több mint a felét a Szovjetuniótól vásároltuk.

A könyv a szocialista kultúrforradalom fontos eszköze. A könyvstatiszti-ka segíti a könyvkiadást és a terjesztést irányító szervek tervező és kiértékelő munkáját azzal, hogy részletes és pontos tájékoztatást nyújt erről a területről.

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari főosztályának lapja, az

IPARSTATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ

az iparstatiszti-ka gyakorlati és időszerű elméleti kérdéseivel foglalkozik, kapcsolatot képez az üzemi statisztikusok és a Központi Statisztikai Hivatal között, az iparstatiszti-kausok mindennapi munkájának segítője.

Megjelenik minden hónap végén

Előfizetési ára egy évre 24 Ft, félévre 12 Ft
Egyes szám ára: 2 Ft

Megrendelhető a Posta Központi Hírlapiroánál
(V. József nádor tér 1.)